

5. Pocock J. Three British Revolutions: 1641, 1688, 1776 / J. Pocock. — Princeton : Princeton Legacy Library 1980. — 288 s.
6. Radical reader. The Struggle for Change in England, 1381—1914. / Ed. by C. Hampton. — Norwich, 1984. — 624 s.
7. Всемирная история : В 24 т. / [А. Н. Бадак, И. Е. Войнич, Н. М. Волчек и др.]. — Минск : Литература, 1996—1997.
8. Треvelyan Дж. История Англии от Чосера до королевы Виктории / Дж. Треvelyан. — Смоленск : Русич, 2005. — 624 с.
9. The Cambridge Economic History of Europe, Vol. VIII. — Cambridge, 1989.
10. Кузовков Ю. Мировая история коррупции / Ю. Кузовков. — Москва : Аним-Пресс, 2010. — 137 с.
11. Иванян Э. История США : пособие для вузов / Э. Иванян. — Москва : Дрофа, 2008. — 576 с.

Mykola Senchenko

The formation of a global oligarchy in England

The article examines the global historical process of the formation of the world oligarchy — the global oligarchy, the G-oligarchy — that constitutes the world government and is trying to create a Global Empire. To accomplish this task, the G-oligarchy finances the "think tanks" that develop megaprojects for conducting organizational wars (OW) and form network structures for conquering nation states.

The question arises as to who is part of the G-oligarchy, what is its structure, program of action and how the world oligarchy was formed over the centuries. We are trying to give an answer to it by analyzing the formation of the global oligarchy and its program of setting up a "new world order" and world government. This program is the basis of the conduct of the world organizational war.

As part of the assignment, the historical prerequisites for the emergence of a world oligarchy in Western Europe in the 16th century were analyzed, the main force of this oligarchy was the Habsburg empire, supported by the papacy, the Jesuits and powerful magnates.

Clarified aspects of the confrontation of the national elite and the oligarchy in England against the backdrop of positive developments at the end of the XVIII century — at the beginning of the XIX century. The corruption mechanism operating in the Parliament of England is considered as one of the directions of the blow of the oligarchy. The main directions of the country's foreign economic policy, which provided for colonial expansion, as well as the causes and consequences of the implementation of the policy of economic liberalism, are highlighted.

Keywords: global oligarchy, over society, globalization, Americanization, Jesuits, organizational war, national elite, oligarchy, Anglo-Saxons

References

1. Grizinger T. (2004). Iezuity. Polnaya istoriya ih yavnyh i tajnyh deyanij ot osnovaniya ordena do nastoyashego vremeni. Minsk: MFCP.
2. Hill C. (1967). Reformation to Industrial Revolution. A Social and Economic History of Britain, 1530—1780. London: Weidenfeld & Nicolson.
3. Wallerstein I. (1980). The Modern World-System II. Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600—1750. New York-London: University of California Press.
4. Grin D. (2007). Britaniya. Kratkaya istoriya anglijskogo naroda. T. 2. Minsk: Minskaya fabrika cvetnoj pechati.
5. Pocock J. (1980). Three British Revolutions: 1641, 1688, 1776. Princeton: Princeton Legacy Library.
6. Radical reader. The Struggle for Change in England, 1381—1914, (1984). Ed. by C. Hampton. Norwich.
7. A. N. Badak, I. E. Vojnich, N. M. Volchek, (1996—1997). Vsemirnaya istoriya : V 24 t. Minsk: Literatura.
8. Trevelyan Dzh. (2005). Istoriya Anglii ot Chosera do korolevy Viktorii. Smolensk: Rusich.
9. The Cambridge Economic History of Europe, (1989). Vol. VIII. Cambridge.
10. Kuzovkov Yu. (2010). Mirovaya istoriya korrupcii. Moskva: Anima-Press.
11. Ivanyan E. (2008). Istoriya SSHA. Moskva: Drofa.

Надійшла до редакції 18 вересня 2019 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 002.2:316.776.2

DOI: 10.36273/2076-9555.2019.9(278).10-18

Оксана Сенченко,

старший науковий співробітник Книжкової палати України,
e-mail: office@ukrbook.net

"М'яка сила" книги

Статтю присвячено проблемі становлення нового напрямку сучасного книгознавства, пов'язаного з дослідженням соціально-комунікаційних аспектів "м'якої сили" книги; вивчення книги як інструменту організаційних війн (ОВ), засобу поліпшення іміджу країни й удосконалення державної політики в книжковій індустрії для протидії деструктивним тенденціям сучасного суспільства. Актуальність дослідження визначається зростанням ролі технологій та інструментів "м'якої сили" в сучасній зовнішній і внутрішній політиці країн світу в умовах тотальної інформатизації й інформаційно-психологічного впливу на владні світові та національні еліти.

З'ясовано етимологію понять "м'яка сила", "стратегія непрямих дій", а також сутнісні характеристики "м'якої сили" книги, зокрема бінарність, за якої, з одного боку, вона слугує інструментом активізації деструктивних процесів, а з іншого — засобом протидії цим тенденціям.

© Сенченко О., 2019

Під час аналізу "м'якої сили" книг виявлено, що їх активно залучають до реалізації стратегій дискредитації та глорифікації; наведено конкретні приклади формування певного образу за допомогою книг.

Досліджено аспекти використання "м'якої сили" книги як консцієнтальної зброї в інформаційно-мережесих війнах. Наголошено, що застосування книги як інструменту "м'якої сили" в оргвійнах актуалізує проблему співвідношення книги, засобів масової інформації та комунікації в умовах поширення концепції занепаду друкованої книги та книговидання.

З'ясовано, що метою оргвійни є блокування доступу людей до перевіреної та правдивої інформації. З цією метою використовують такі методи: 1) фінансування підготовки й друкування книг за спеціальним замовленням; 2) вилучення книг з обігу; 3) вибіркове замовчування; 4) дезінформація; 5) стереотипи; 6) інтерпретація.

Підсумовано, що основними інструментами "м'якої сили" у міжкультурній комунікації є: "м'яка сила" книги; цензура як протидія "м'якій сили" книги; імідж країни й політичних акторів; комплексна інформаційно-комунікаційна політика.

Ключові слова: м'яка сила, книга, імідж країни, владна еліта, організаційна війна, інформаційна війна, зовнішня політика, технології впливу, книжкова індустрія

Постановка проблеми. Технологія оргвійн є складним системним механізмом, елементи якого взаємопов'язані довільним чином, а результати застосування можуть мати багатовекторну варіацію розвитку. В її межах використовують стратегію непрямих дій, технології "м'якої сили", "керованого хаосу", операції базового ефекту.

Метою застосування технології організаційних війн є переформатування держав — жертв агресії, перебудова масової свідомості їхніх народів, зниження здатності до опору та самоорганізації, формування суспільства зі стертою пам'яттю. Агресор зазвичай прагне використовувати якнайширший набір засобів для досягнення загарбницьких зовнішньополітичних цілей, зміцнення міжнародної позиції своєї держави та створення її позитивного образу за кордоном.

Наприкінці ХХ ст. американський політолог Дж. Най розподілив можливості держав (з огляду на стратегію підкорення країн-жертв) на дві категорії: "жорстку" (hard power) і "м'яку" (soft power) сили. Під "жорсткою силою" вчений розуміє здатність до забезпечення зовнішньополітичних інтересів через використання військової та економічної потужності країни; під "м'якою силою" — уміння держави-агресора зацікавити своєю культурою, суспільно-політичними цінностями тощо [1].

Згідно з теорією Дж. Ная, ресурсами "м'якої сили" у міжнародних відносинах є комплекс методів, що "надихають і залучають" до джерела відповідного впливу й дають змогу домогтися бажаного результату, приваблюючи та зацікавлюючи, а не примушуючи. Отже, політика влади, яка "залучає", ґрунтується на привабливості ідей, до того ж здатність репрезентувати переваги традиційно асоціюється з нематеріальними ресурсами — культурою, ідеологією, соціальними інститутами.

До таких ресурсів також належать і книги та книжкова індустрія, котрі ефективно застосовують як інструменти "м'якої сили" в оргвійнах. Цю проблематику авторка порушувала в попередніх публікаціях [2—5], проте, враховуючи сучасні суспільно-політичні тенденції, питання залишається актуальним і потребує подальшого вивчення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Якщо проаналізувати історію США, то цілком очевидно, що американські президенти, передусім В. Вільсон, Ф. Рузвельт, Дж. Кеннеді, Б. Клінтон, приділяли значну увагу використанню "м'якої сили" для поліпшення іміджу країни за кордоном. Згадаймо, на-

приклад, Атлантичну хартію, створення ООН, "план Маршалла", демократизацію Німеччини та Японії після Другої світової війни, розширення НАТО на Схід. Ці ініціативи сприяли зростанню міжнародного престижу США, нарощуванню потенціалу їх "м'якої сили". Розглядаючи проблему організаційних війн, варто згадати розвідки таких відомих політиків, істориків і теоретиків проблем війни та миру, як З. Бжезинський, Г. Кіссінджер, С. Гантінгтон, К. Шеннон, Н. Вінер, Н. Хомські, В. Шульц, В. Циганов. Їхні праці про інформацію та управління, сутність і витоки інформаційних війн та інформаційно-психологічного протистояння відрізняються ґрунтовністю та фактологічно повнотою.

На сучасному етапі проблематику ментальних конфліктів та інформаційно-психологічних операцій вивчали вітчизняні вчені Г. Почепцов, Д. Кіслов, Я. Жарков, В. Гастинщиков, В. Толубко, Ю. Бут, В. Косевцов та інші.

Особливості ведення ментальних війн у контексті міжнародної політики досліджували закордонні науковці О. Ларіна, В. Овчинський, О. Березкіна, С. Кара-Мурза, В. Прокоф'єв, С. Цзи, Є. Панова, Дж. Най, Р. Харріс, М. Кастельс, Дж. Арквілла, Д. Ронфельдт, А. Себровські, Дж. Гарстка.

Автори позиціонували нову зброю — технологію роботи зі свідомістю, спрямовану на її перепрограмування, ураження й знищення певних форм і структур. Проте нині бракує систематизованого наукового осмислення "м'якої сили" книги як інструменту впливу в оргвійнах, попри актуальність цієї проблематики, що й зумовило вибір теми дослідження. Вважаємо за потрібне ґрунтовніше розглянути, що являє собою "м'яка сила" книги та в який спосіб її застосовують для реалізації цілей держави чи певного політичного гравця. У межах пропонованої роботи основний акцент зроблено саме на використанні книги як інструменту "м'якої сили" в організаційних війнах.

Мета дослідження. На сучасному етапі розвитку книжкової індустрії постає потреба вивчення особливостей застосування книги як інструменту "м'якої сили", що дасть змогу реалізувати множину її нових функцій у суспільстві. Зокрема, з огляду на роль "м'якої сили" книги в соціальних комунікаціях, проблемі відповідності запитам суспільства, функцій на міжнародній арені слід визначити місце цього виду медіа в умовах конкуренції з іншими інформаційними ресурсами (Інтернет, ЗМІ). Потрібно зосередити увагу на важливості формування державної політики у сфері книгодрукування, книгорозповсюдження й підтриман-

ня соціально значущої літератури. Щоб книга була функціонально ефективною, відповідала читацьким потребам, працювала на імідж держави, необхідні реальні механізми впливу відповідних владних структур і громадських організацій на діяльність видавництва і систему поєднання різноманітних функцій книги й читання.

Для визначення реальних механізмів впливу слід чітко усвідомлювати роль книги як інструменту "м'якої сили" для формування позитивного іміджу держави, нейтралізації впливу з боку інших країн, що вимагає уважного й всебічного дослідження цього феномену.

Це завдання зумовлює потребу в розробленні нових вимог до письменників і журналістів щодо викладу матеріалів, формування змісту книги і просування її на міжнародному ринку, організації виставкової діяльності, залучення ЗМІ та кіноіндустрії до використання "м'якої сили" книги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поміж стратегій і технологій ведення оргвін виокремимо стратегію непрямих дій, технології "м'якої" чи "розумної" сили, "керованого хаосу", що, на думку фахівців корпорації "ПЕНД" (RAND — Research and No Development), є найефективнішими засобами ведення геополітичної боротьби на міжнародній арені [6; 7].

Термін "стратегія непрямих дій" увів у науковий обіг відомий британський військовий теоретик та історик Б. Л. Гарт. Цю концепцію було сформульовано в його праці "Стратегія непрямих дій", що вийшла друком двома виданнями (1941, 1946) у Лондоні. У 1954 р. книгу було перевидано в США під назвою "Стратегія" [8]. У трактуванні Гарта, головною метою війни є не повне знищення збройних сил та економічного потенціалу ворожої держави, а намагання примусити її уряд прийняти такі умови, що б повністю відповідали політичним, економічним і військовим інтересам країни-агресора [9].

Щодо історії виникнення іншої, спорідненої за метою, стратегії "м'якої сили", то її автор, американський політолог і спеціаліст-системник Дж. Най розширив сферу впливу стратегії непрямих дій для підривання основ державного устрою країни-мішені. Попри те, що термін "м'яка сила" Дж. Най увів у обіг 1990 р., технологія, яку він визначає, відома з давніх часів із праць китайських військових стратегів і мислителів. Йдеться про технологію, що допомагає продемонструвати переваги культури, політичного чи економічного життя країни-агресора для впливу на країну-мішень з метою її захоплення без застосування військової сили. "М'яка" війна дає змогу загарбникові нав'язувати потрібні умови, а боротьба точиться без кровопролиття та значних фінансових і ресурсних витрат для держави-агресора. "М'яка" війна може тривати необмежений час — від кількох днів до багатьох років.

Визначення сутності "м'якої сили" книги базується, з одного боку, на визнанні комунікаційної природи взаємодії "книга — читач", а з іншого — на потребі вбачати в книзі матеріальне втілення духу народу, його культурне надбання, що гарантує високий рівень

освіченості нації, становить підґрунтя її наукового й інтелектуального розвитку.

Сутнісні характеристики книги як "м'якої сили". Характерною ознакою книги як інструменту "м'якої сили" в інформаційно-мережевих війнах є її бінарність: з одного боку, це інструмент створення деструктивних тенденцій, а з іншого — засіб протидії цим процесам.

Під час аналізу "м'якої сили" книг було виявлено, що вони беруть участь у реалізації таких стратегій, як дискредитація та глорифікація (прославляння). Стратегію дискредитації спрямовано на підривання авторитету, довіри до персоналії чи політики; явища дійсності, що піддаються дискредитації, визначаємо як мішені дискредитації. Стратегія глорифікації є дзеркально протилежною та спрямована на піднесення й зміцнення авторитету чи довіри; явища, що глорифікуються, визначаємо як об'єкт глорифікації.

Для прикладу розглянемо низку книг, присвячених відомій політичній діячці, депутату Верховної Ради кількох скликань Ю. Тимошенко. Зокрема, Д. Чобіт, автор книги "Макуха..." [11], чітко спрямованої на її дискредитацію, зауважує: "Про БЮТ я написав три книжки: "Монолітне болото, або ЗАТ БЮТ", "Фарисеї, або Неоголошена війна Україні" та "Ананас, або Новий план захоплення Києва". Всі вони гостро-викривальні, у них наводяться численні факти негідної, фарисейської діяльності лідерів БЮТ... У книзі "Макуха" називаються конкретні факти відверто шкідницької і деструктивної роботи бютівських верховодів та їхньої організації в цілому. При цьому зауважу, що про велику кількість негідних, фарисейських вчинків вождів БЮТ я навіть не писав, бо хоча й був упевнений у їхній достовірності, та не мав достатніх доказів. Але те, що написано, безперечно, свідчить про підступні, цинічні і нахабні методи політичної боротьби" [11].

Натомість у книзі Д. Попова й І. Мільштейна "Оранжевая принцеса. Загадка Юліи Тимошенко" [12] лідерці "Батьківщини" надано позитивну характеристику, що має сприяти зміцненню її авторитету. Автори зазначають: "Леді Ю", "Жанна д'Арк", "Газова принцеса", "Залізний ангел Майдану" — немає на пострадянському просторі жодного політика, якому журналісти дали б стільки прізвиськ і про яке б не вигадали стільки легенд. Міф "Тимошенко" сполучає в собі правду й брехню, плітки ворогів і безмежне захоплення друзів, еротичне збудження публіки й запах грошей. Хто ж вона насправді, ця жінка із залізним характером, тихим голосом, сяючими очима та популярною косою "а-ля кубанський коровай"?

Документальний трилер про неймовірну долю Юлії Тимошенко — дівчини з дніпропетровської "хрущовки", олігарха, яка контролювала чверть української економіки, члена уряду, яка поставила на коліна хрещеного батька країни, в'язня СІЗО, зірки антипрезидентських демонстрацій, помаранчевої революціонерки, прем'єр-міністра й знову грізної опозиціонерки!" [12].

У зазначених виданнях Юлія Володимирівна є об'єктом дискредитації (Д. Чобіт) і глорифікації

(Д. Попов та І. Мільштейн), що свідчить про використання цієї літератури як "м'якої сили" в політичній боротьбі за владу в Україні.

Кожна книга, котру застосовують як інструмент "м'якої сили" для формування певного іміджу країни, має щонайменше дві сюжетні лінії. Головна — авторська — транслює думку письменника й фактично відзеркалює його інтерпретацію подій, яким присвячено книгу. Головна сюжетна лінія уособлює авторське бачення, а книга — "м'яку силу", тобто слугує інструментом оргвійни.

Друга сюжетна лінія (може втілювати інтуїтивне авторське бачення подій, фактів тощо) зазвичай апіорі виконує функцію "м'якої сили", до того ж не лише в оргвійнах. Йдеться про другорядні, на перший погляд, події чи деталі: описи будинків, автомобілів, сніданків, вечірок у барах чи ресторанах, відносин між чоловіками й жінками тощо. Якщо ці описи подано в комплексній тональності, із застосуванням яскравих фарб, у читача виникає бажання жити саме в тій країні, де розгортаються події сюжету. Тобто, попри бажання автора й читача, книга стає інструментом "м'якої сили", працюючи на імідж країни чи місця подій, змальованих письменником.

Продемонструємо, як працює на імідж Парижу текст із книги Д. Брауна "Код да Вінчі" [13]: "...вони в'їхали до безлюдного парку, агент негайно скинув швидкість і вимкнув сирену. Ленгдон жадібно вдихав сповнене весняними ароматами повітря, насолоджуючись раптовою тишею. У холодному світлі галогенних ламп виблискував гравій на доріжках, монотонний шурхіт шин навіював сон. Ленгдон завжди вважав сад Тюільрі місцем священним. Саме тут Клод Моне експериментував із кольором і формою, від чого згодом зародився рух імпресіоністів. Однак сьогодні місце мало якусь зловісну ауру.

"Сітроен" звернув ліворуч і рушив на захід центральною алеєю парку. Обігнув круглий ставок, перетнув занедбану алею, й попереду Ленгдон побачив вихід із саду, позначений гігантською кам'яною аркою.

У давнину під цією аркою здійснювалися всілякі варварські ритуали та оргії, але шанувальники мистецтва вподобали це місце через іншу причину. Звідси, з еспланади при виїзді з Тюільрі, відкривався вид відразу на чотири музеї витончених мистецтв, по одному в кожній частині світу.

Праворуч, на південь від Сени та набережної Вольтера, Ленгдон бачив у віконце фасад старого залізничного вокзалу, що театральні підсвічувався — тепер це був поважний музей д'Орсе. Ліворуч виднілася верхівка грандіозного ультрасучасного центру Помпідю, де розміщувався Музей сучасного мистецтва. Позаду над верхівками дерев височів старовинний обеліск Рамзеса. Там був музей Же-де-Пом.

А просто попереду, на схід, поза аркою стояв монолітний палац часів Ренесансу, найвідоміший у світі музей — Лувр.

Ленгдон вкотре відчув подив і водночас захват, намагаючись охопити одним поглядом цю грандіозну споруду. Величезна площа, а за нею — фасад Лувру,

що, неначе цитадель, здіймався на тлі паризького неба. Побудований у формі гігантської підкови, Лувр уважався найдовшою спорудою в Європі, по його довжині можна було розмістити три Ейфелеві вежі. Навіть мільйон квадратних футів площі між крилами цієї унікальної споруди анітрохи не применшував величі його фасаду. Якимсь Ленгдон вирішив обійти Лувр по периметру й з великим подивом довідався, що подолав аж три милі.

Щоб уважно оглянути 65 300 експонатів музею, кажуть, пересічному відвідувачеві потрібно майже п'ять тижнів. Однак більшість туристів воліє оглядати Лувр побіжно. Ленгдон жартівливо називав це пробіжкою Лувром: туристи бадьоро крокують залами музею, прагнучи побачити три найвідоміші експонати: Мону Лізу, Венеру Мілоську й Ніку — крилату богиню перемоги" [13, с. 25, 26].

Наведений текст якнайкраще виконує функцію "м'якої сили", адже виразно глумить пам'ятки Парижу й створює позитивний імідж Франції.

Використання "м'якої сили" книги для формування привабливого образу країни чи протидії державі-агресору має на меті якнайяскравіше продемонструвати переваги певної культури, економіки, досягнень науки, спорту тощо. В цьому процесі важливими є широка рекламна кампанія потрібних книг, заохочення видавництва і авторів до їх перекладу й перевидання іноземними мовами, масове розповсюдження, фінансування участі авторів у міжнародних виставках, промоція їхніх видань. Книга тривалий час зберігатиметься в бібліотеках і свідчатиме про досягнення країни, надаючи нові можливості інтерпретації змісту як "м'якої сили" для поширення в системі соціальних комунікацій.

В іншій частині книги Д. Браун зосереджує увагу на "можливості зустрітися щопівроку в новому романтичному місці земної кулі" (живуть же люди!): "...Сітроен" помчав швидше в південному напрямку, ось віддалік і ледь праворуч заборованів підсвічений силует Ейфелевої вежі. Побачивши його, Ленгдон подумав про Вікторію, пригадав жартівливу обітницю, що давали рік тому, зустрічатися кожні шість місяців у новому романтичному місці земної кулі. Ейфелева вежа, вочевидь, могла б бути одним із цих місць. Востаннє він поцілував Вікторію в гамірному римському аеропорту понад рік тому, і від думки про це йому стало сумно" [13, с. 24].

Прикладом використання "м'якої сили" книги для створення негативного іміджу країни — жертви агресії є широке розповсюдження літератури, в якій подано її викривлену історію чи негативну оцінку дій уряду тощо. Масштабна реклама таких видань, підсилена телебаченням чи кінематографом, спрямована на деформацію сприйняття держави у світі та формування її негативного образу. Прикладів таких книг безліч.

Особливо небезпечним є використання книги як інструменту інформаційно-мережових війн для виправдання агресії під час збройних конфліктів, що супроводжуються захопленням територій чи ресурсів інших країн. Такі книги, залишаючись у бібліотеках і

особистих колекціях тривалий час, здатні фальсифікувати історію, виправдовуючи дії агресора.

У процесі наукових досліджень слід розглядати книгу й книговидання крізь призму їх багатоаспектності та багатофункціональності, а також у взаємовпливі й взаємодії з іншими мас-медіа та засобами комунікації. Важливо спробувати визначити шляхи їх подальшого розвитку й співіснування в умовах широкого впровадження новітніх інформаційних технологій і конкуренції з іншими засобами соціальних комунікацій.

"М'яка сила" книги в інформаційно-мережевих війнах використовується як консцієнтальна зброя, що впливає й на психіку особистості, й на психологічний клімат соціуму загалом, адже література, як свідчить аналіз глобального історичного процесу розвитку людства, трансформує індивідуальні цінності в суспільні, а національні — у загальнолюдські.

Застосування книги як інструменту "м'якої сили" в оргвійнах актуалізує проблему співвідношення книги, засобів масової інформації та комунікації в умовах поширення концепції занепаду книговидання. Визнання книги як "м'якої сили" створює нове методологічне підґрунтя дослідження — когнітивний підхід, що дає змогу здійснити аналіз змістового, інтелектуального складника книжкової комунікації, виокремити шляхи впливу "м'якої сили" книги на свідомість читачів. Сприймаючи та інтерпретуючи думки автора, вони діють як науковці, адже розмірковують, теоретизують, занурюються у творчий процес письменника, прогнозують подальші події тощо. Подібно до того, як науковці вдаються до експериментів, аби здобути істину, читач, не менш сумлінно, проводить власне дослідження у масштабах набутого життєвого досвіду, доводить власні гіпотези, прагне передбачати та контролювати події свого життя.

Звернення до когнітивного підходу уможливило розгляд "м'якої сили" книги в оргвійнах у ракурсі їх змістового аналізу. Наприклад, Р. Шафранські [14] осмислює феномен війни, спрямованої проти будь-якої частини системи знань і переконань супротивника. Метою є латентний деструктивний вплив на ухвалення політичних рішень контрагентом, що виражається в порушенні координації й ефективності цього процесу. На думку автора, що вищі технологічні можливості й рівень комунікативної сфери держави, то більш вона вразлива в інформаційній війні.

У межах геополітичного підходу інформаційна війна інтерпретується у площині міждержавного протиборства, спрямованого на розв'язання зовнішньополітичних завдань не за допомогою фізичної сили, військової техніки та зброї, а з використанням інструменту "м'якої сили" книги, витончених технологій контролю у формі дипломатії.

Американські дослідники В. Коган і М. Грінберг виокремлюють короткострокові й довгострокові інструменти "м'якої сили" [15]. До короткострокових насамперед належать медіа, поміж яких вирізняються глобальні новинні телеканали. Такий розподіл зумовлюють кілька чинників:

— обґрунтовані статистичні дані, котрі свідчать, що телебачення залишається важливим джерелом інформації;

— вплив глобального телебачення на питання національного й міжнародного рівня, що потрапляють до політичного порядку денного;

— розширення кількісного та якісного складу учасників глобального інформаційного простору, оскільки разом із комерційними в ефір виходять державні телеканали, що віддзеркалюють їхні позиції та погляди.

Міжнародні дослідники використовують поняття "глобальні інформаційні війни" на позначення різних підходів до інтерпретації певних подій чи альтернативних поглядів різних держав, які глобальні телеканали пропонують аудиторії.

Це визначення не віддзеркалює всієї глибини сучасних світових процесів. З розвитком і розширенням інформаційної сфери, в якій разом із традиційними функціонують нові — соціальні — медіа, жодному політикові чи можновладцю найрозвиненішої держави не під силу контролювати чи "дозувати" потоки інформації. Тому чимало учасників політичного спектаклю прагнуть одного — розширити свою присутність у дискусії з актуальних проблем, мати можливість її спрямовувати, коригувати чи згладжувати "гострі кути".

Прикладом довгострокового інструменту "м'якої сили" держави є книга й книгодрукування, за умови їх розгляду крізь призму глобального історичного процесу, а також сфера вищої освіти. Ці інструменти допомагають сформувати певний світогляд, що відбиває ціннісні орієнтації країни, наприклад, в іноземних студентів, аби розраховувати на їхнє прихильне ставлення в майбутньому.

Сучасні тенденції розвитку цивілізації такі, що значення "м'якої сили" в загальному владному балансі кожної держави неодмінно зростатиме. Сьогодні "м'яку силу" слід розглядати у фокусі глобальних соціально-політичних, економічних і культурних процесів. Вони формують нову систему світової політики, де класичні ієрархічні моделі відносин між політичними акторами поступаються місцем мережевим структурам. Отже, головною метою застосування "м'якої сили" стає не реалізація національних інтересів держави, а втілення планів коаліцій, союзів, ТНК, фінансово-інформаційних структур.

Посилення глобальної конкуренції й накопичення кризового потенціалу призводять до ризиків деструктивного та протиправного використання "м'якої сили". Їх головна мета — "політичний тиск на суверенні держави, втручання в їх внутрішні справи, дестабілізація державного ладу, маніпулювання громадською думкою і свідомістю, у тому числі в межах фінансування гуманітарних проєктів і проєктів, пов'язаних із захистом прав людини".

Технології "м'якої сили" — це один із найважливіших елементів сучасної внутрішньої та зовнішньої політики держави. Культурний, інформаційний та освітній чинники — головні аспекти змістової категорії "м'яка сила", що комплексно поєднує культурні інструменти з інформаційно-пропагандистськими, освітніми, технологічними й іншими засобами непрямого управління як зовнішньою політикою, так і глобальними процесами.

Методи застосування "м'якої сили" передбачають вплив матеріальних і нематеріальних чинників, що визначає два види її сприйняття: поверхове (зовнішнє) — стиль, одяг, харчування, дозвілля, манера поведінки; глибинне — впливає на свідомість і підсвідомість, стереотипи й архетипи та призводить до їх поступової трансформації.

Поверховий вплив здійснити легше, проте він не утворює нових якостей культури, менталітету, а отже не трансформує поведінку людей чи зовнішньополітичний курс країни. Наприклад, можна одягатися як типовий американець, слухати західну музику, однак залишатися казахом чи українцем.

Глибинний вплив — це результат дії "м'якої сили", якого важко досягти, оскільки він змінює спосіб мислення, стан свідомості й світогляд. За умови масового відтворення такого сприйняття у країні — об'єкті впливу поступово утворюється так звана "п'ята колона" її adeptів. Саме на другий тип сприйняття спрямовані майже всі наявні засоби трансляції "м'якої сили".

Отже, потреба в аналізі друкованої спадщини світу є нагальною, адже він дасть змогу узагальнити процеси, що відбувалися на різних етапах розвитку людства й розглядати факти використання книги як інструменту "м'якої сили" у глобальному історичному процесі. Такі явища соціальних систем, як глобалізація (у різних її проявах), лібералізація, демографічні катаклізми відбувалися й раніше, призводячи до трагічних наслідків, але наступні покоління з впертою завязістю щоразу повторюють прикрі помилки. Головною причиною цього парадоксального феномену є маніпулятивне застосування книги як зброї, інструменту "м'якої сили" в сучасних оргвійнах. Літературу, що суперечила чинним ідеологемам, переписували, доповнювали "новими" фактами чи піддавали нищівній критиці. Певні видання вилучали з книгосховищ, здавали в макулатуру чи доправляли у спеціальні фонди з обмеженим доступом користувачів.

Переписування історії з політичною метою відбувалося в усі часи, але зазвичай обмежувалось історією однієї країни, аби увиразнити важливі для уряду події. Однак у цьому разі маємо справу з унікальним феноменом — замовчуванням або переписуванням світової історії всіма провідними західними державами в єдиному ідеологічному напрямі. З'ясувати походження цього феномену вкрай важливо.

Використовуючи книги як інструмент "м'якої сили" для демонстрації переваг лібералізації та ринкової економіки, західні аналітики й владні структури планували за короткий термін сформувати у країнах Сходу ліберальні політичні режими, економіку, відкриту зовнішнім інвестиціям і впливам, створити "демократичне" суспільство на кшталт американського. Реалізація стратегії глобалізації веде людство до "нового світового порядку" на чолі зі США, до спільного політичного, економічного й духовно-культурного простору. Це світ, що поділений на дві частини: бідну більшість і багату меншість, світ з єдиним урядом, що керує єдиним континентом, світ, організований за зразком американської демократії та парламентаризму.

Використання "м'якої сили" книги для формування знань про теорії розвитку націй дає змогу планувати заходи із захисту від зниження їхньої дієздатності, прогнозувати розвиток людського суспільства як загалом, так і окремих народів із позиції загальної теорії управління. У книгах цієї тематики порушено проблеми виживання націй і їх розвитку в різних історичних умовах, а також ставлення до держави як певної форми існування етносів.

Метою оргвійни є блокування доступу до перевіреної та правдивої інформації. Оскільки процес ухвалення рішень завжди ґрунтується на аналізі даних, за умови доступу до якісної інформації прийматимуться якісні рішення, і навпаки — недостовірною інформація спричинить неадекватні рішення.

Розглянемо докладніше методи, котрі використовують для перешкоджання доступу населення до достовірної інформації.

1. *Фінансування підготовки та друкування книг за спеціальним замовленням.* У цьому разі "м'яка сила" книги має трансформувати свідомість населення країни-жертви в потрібному маніпуляторам напрямі. Ними можуть бути представники урядів, партій, спеціальних служб, транснаціональних корпорацій тощо, аби у читача склалося враження достовірності поданої інформації, котра віддзеркалює певну ідеологію. Книги мають формувати в населення усвідомлення користності реформаторської ідеї та невідворотності її реалізації. Це може бути програма "соціально значущих книг", що працюють на імідж держави, чи уявлення про глобалізацію, лібералізацію, ринкову економіку, сформовані в потрібному ракурсі, фінансування підготовки й видання художньої літератури, спрямованої на закріплення певного погляду на історичні події та сьогодення.

З'ясовуючи аспекти використання "м'якої сили" книги, наведемо конкретні приклади цієї діяльності за доби "холодної війни". Зокрема, пропагандист американської військової адміністрації в повоєнній Німеччині Ф. Прагер опублікував майже 25 томів різноманітних праць, у створенні, виданні чи розповсюдженні яких було зацікавлене ЦРУ. Письменник зазначав, що представники Управління або безпосередньо відшкодували витрати на публікацію, або гарантували реалізацію (переважно через фонд) певної кількості екземплярів, аби зробити видання прибутковим. "Книги відрізняються від усіх інших засобів пропаганди, — зауважував керівник відділу таємних операцій (Covert Action Staff) ЦРУ, — передусім тому, що одна книга може змінити ставлення читача та його подальші дії майже радикально, що неможливо досягти іншими засобами. Отже, книжкове виробництво стає найважливішим знарядом стратегічної (довгострокової) пропаганди" [16, с. 161; 17, с. 31].

Таємну програму книговидавництва, за словами представника ЦРУ, було ініційовано, щоб "домагатися видання книг та їхнього розповсюдження за кордоном, приховуючи будь-який вплив із боку США, через таємне субсидування закордонних видань чи книжкових магазинів. Підтримувати випуск літератури, що не

має будь-якої відкритої прив'язки до уряду США, особливо якщо позиція автора є "делікатною", керуючись оперативними міркуваннями, незалежно від її рентабельності. Субсидувати місцеві національні або міжнародні організації для публікації та розповсюдження літератури. Стимулювати написання політично значущих книг невідомими іноземними авторами — або через пряме фінансування автора, якщо можливі таємні контакти з ним, або опосередковано, через літературних агентів і видавців" [16, с. 35].

У 1977 р. газета "Нью-Йорк таймс" стверджувала, що ЦРУ причетне до видання принаймні тисячі книг. Управління ніколи не розголошувало список літератури, підготовленої до друку за його участі, але відомо, що він містив книги "Угорська революція" Ласки, переклади поем "Безплідна земля" і "Чотири квартири" Т. Еліота, а також видання, опубліковані Конгресом за свободу культури чи його філіями. Це, зокрема, збірки віршів "Минуле в сьогодні: Боротьба ідей від Кельвіна до Руссо", "На півдорозі до місяця: Нові листи з Росії" П. Блейк ("Інкаунтер Бук" (1964); "Література і революція в Радянській Росії" за редакцією М. Хейварда і Л. Лабедза ("Оксфорд Юніверсіті Прес" (1963); "Історія і надія: Прогрес у свободі" К. Желенські; "Мистецтво будувати припущення" й "Сотня кольорів" Б. де Жувенеля за редакцією Р. Макфаркуара; автобіографічний роман "До мене" Н. Хмари; "Італійці" Л. Барзині; "Доктор Живаго" Б. Пастернака і нові видання "Державця" Н. Макіавеллі. Твори А. Чехова було перекладено багатьма мовами і видано фірмою "Чехов Паблішинг Компані", яку таємно фінансувало ЦРУ [16, с. 127].

Окрім Дж. Ханта, чие первинне покликання — письменницька праця, було ще кілька активних романістів, якими пишалоя ЦРУ. Випускник Єльського університету П. Маттессен, котрий прославився завдяки книзі "Сніговий барс", заснував у Парижі журнал "Періс Ревю", де публікував власні матеріали; працюючи на ЦРУ, написав роман "Партизани". Ще одним "улюбленцем" був Ч. Маккеррі, якого пізніше вважали свого роду відповіддю Америки на англійського письменника Дж. Ле Каре. До цієї когорти входив і Дж. Міченер, який за довгу кар'єру, шанобливо відзначену Управлінням, створив купу блокбастерів із такими "скромними" назвами, як "Польща", "Аляска", "Техас", "Космос". У середині 1950-х рр. письменник маскував літературною діяльністю роботу з усунення радикалів, які проникли в зону однієї з операцій ЦРУ в Азії. Для цього він був відряджений до фонду "Азія", що фінансувало Управління. Згодом зазначав, що "письменник ніколи не повинен служити таємним агентом якоїсь структури чи будь-кого взагалі" [16, с. 134].

Потім був Г. Хант, автор романів "На схід від прощань", "Межа п'ятьми" і "Незнайомиць у місті", за які автор отримав премію Гуггенхайма. Коли письменник працював на Управління координації політики (УКП), яке очолював Ф. Візнер, йому доручили опублікувати кілька оригінальних видань через видавничу компанію "Фосетт". У Мексиці він відповідав за опри-

люднення книги "Життя і смерть у СРСР" марксистського письменника-інтелектуала Ель Кампесіно, першого з латиноамериканських авторів, хто розповів про терор сталіністів. Працю переклали багатьма мовами й розповсюджували за участі ЦРУ. Г. Хант також доручив оперативникові В. Баклі надати допомогу чилійському інтелектуалові, марксисту Е. Равінесу в роботі над книгою "Шлях Єднань" [16, с. 61].

2. *Вилучення книг з обігу.* Такий метод застосовують, аби перешкодити донесенню до населення альтернативних думок щодо реформаторських ідей маніпуляторів. Літературу вилучають із книгосховищ, здають у макулатуру чи спецфонди, намагаються знищити навіть згадки про неї в бібліографічних покажчиках і реферативних журналах. Відомо, що практика заборони друкування "крамольних" видань і вилучення їх із бібліотек у так звані спецфонди була доволі поширеною за радянських часів. Утім, цей досвід не новий в історії, адже книги як інформаційну зброю застосовували впродовж століть із глибокої давнини, аби перемогти суперника, опонента чи навіть озброєного ворога. На таку літературу є попит і нині, й використовує її обмежене коло людей для управління окремими державами, глобальною економікою чи світом.

Друкування книг і використання їх як "м'якої сили" — один із перевірених часом засобів пропаганди певних ідей, тому в різні епохи намагалися перешкодити їх поширенню. Доволі характерним був період доби інквізиції, наприклад, "1490 року в Севільї спалили кілька єврейських Біблій і різні книги, написані євреями. У Саламанку прикра доля спіткала понад шість тисяч книжок із магії, чаклунства й заобонів, що мали таке саме походження... 21 березня 1521 року, за відсутності Карла V, папа писав до губернаторів провінції Кастилії та закликав їх всіляко перешкоджати ввезенню творів Лютера в королівство. Кардинал Адріан як головний інквізитор направив 7 квітня до інквізиторів указ про арешт усіх ввезених книг.

...11 серпня 1530 року верховна рада знову наказала інквізиторам під час відсутності кардинала Манріке бути готовими до виконання зазначених в указі заходів, додаючи, що стало відомо, нібито твори Лютера доправляють у королівство або під помилковими заголовками, або як книги, що цілковито від них відрізняються та складені католицькими авторами; що, безсумнівно, помилки Лютера прослизнули у формі приміток у різні католицькі праці, щоб видати їх за вчення авторів; аби запобігти цим неприпустимим порушенням, інквізитори повинні відвідати всі публічні бібліотеки й відшукати твори, поповнені рукою нових сектантів, а також додати до щорічного указу про доноси особливу статтю, що зобов'яже католиків повідомляти інквізиції про всіх осіб, які читали ці книги чи зберігали їх у себе вдома" [15, с. 115].

Отже, наведена цитата доводить, що й у віддалені епохи уряд практикував домашні обшуки для вилучення заборонених книг.

3. *Вибіркове замовчування,* тобто приховування значущої інформації, є одним з ефективних способів

впливу на людину. Така технологія допомагає маніпулювати суспільною свідомістю й слугує ефективним інструментом фахівців інформаційно-мережових війн для досягнення стратегічних цілей. Використання "м'якої сили" книги в цьому разі передбачає приховування бібліографічної інформації, що дає змогу встановити істину.

4. *Дезінформація* — основа інформаційної політики влади, яка має меркантильні чи злочинні цілі. Це керована брехня чи свідомий наклеп, спрямовані не лише на маніпуляцію людиною, а й на пригнічення здорової захисної реакції нації проти згубного впливу. Під час психологічної війни поставленої мети досягають за допомогою дипломатичних маневрів, економічного тиску, інформації та дезінформації, провокацій і залякування, саботажу й терору, завдяки ізоляції супротивника від союзників тощо. За допомогою хабарів маніпулятори змушують науковців писати негативні рецензії на небажані книги. Зупинити масову дезінформацію на законодавчому рівні в період активної фази оргвійни неможливо. Ця технологія безсила, якщо в населення сформовано стійке розуміння проблеми.

5. *Стереотипи* потрактовують як усталене ставлення людей до певних соціальних явищ. Інакше кажучи, це стійкий і надмірно спрощений образ окремої соціальної верстви чи людини, події чи явища.

Стереотип, імідж, штамп, кліше в інформаційних війнах використовують як засіб впливу на людину в певних політичних або соціальних умовах. Завдання агресора — спрямувати стереотипи на формування стандартного, спрощеного, образного й ілюзорного мислення, на руйнування традицій тощо. Прикладами впровадження стереотипів у свідомість є застосування "м'якої сили" книги для доведення переваг ринкової економіки й спільного ринку, невідворотності глобалізації, концепції неолібералізму, монетаристської теорії Фрідмана.

6. *Інтерпретація*. До неї вчені вдаються тоді, коли намагаються пояснити певний факт, проте часто коментарі бувають замовними й свідомо спотворюють дійсність. Нині засоби масової інформації прагнуть надати кожній події власну оцінку, а отже й коментарі можуть бути доволі суперечливими. Є два способи ін-

терпретації з метою інформаційного впливу. У першому випадку можливість коментувати події має лише одна сторона конфлікту, а в другому — коментар свідомо позбавляють основних ознак: лаконічності, точності оцінки, показових порівнянь. Учені також вдаються до маніпуляції фактами й надмірної експресивності в оцінках, аби стимулювати емоційний заряд читачів. Водночас замовчуються історичні приклади, що суперечать ідеологічному курсу агресора.

Інтерпретація будь-якої події у глобальному історичному процесі потребує ретельного добору книг, на які посилається коментатор. Надзвичайно важливими є бібліографічні показники, що уможливають широкий вибір літератури з порушеного питання. У цьому разі бібліографічні показники та бази даних бібліографічної інформації слід забезпечити від цензури.

Пропагандистські принади — це сенсація та компромат. Менш відомі передрук матеріалів із закордонних видань, реклама, спекуляція на популярності, сатиричні шаржі. За допомогою цих засобів маніпулятори формують громадську думку й свідомо скеровують читачів на сприйняття потрібної інформації.

Висновки. Основними інструментами "м'якої сили" у міжкультурній комунікації є: "м'яка сила" книги; цензура як протидія "м'якій силі" книги; імідж країни та політичних акторів; комплексна інформаційно-комунікаційна політика. "М'яка сила" книги — один із найважливіших та найефективніших інструментів неофіційної зовнішньої політики багатьох країн; головний культурний продукт, ідеологічне знаряддя, засіб формування іміджу держави й один із найголовніших елементів у системі забезпечення її культурної присутності на світовій арені.

Книговидання суттєво впливає на формування й реалізацію внутрішньої та зовнішньої культурної політики, життя громадянського суспільства загалом, це "найпотужніший промоутер та експортер візуальних символів". Вивчення досвіду застосування "м'якої сили" книги окремою державою дає змогу краще зрозуміти принципи, переваги й недоліки цієї технології.

Список використаної літератури

1. Nye J. The future of American power: dominance and decline in perspective / Joseph S. Nye // Foreign affairs. — 2010. — Vol. 89, № 6. — P. 2—12.
2. Сенченко О. Книга як інструмент інформаційних війн ХХ століття / Оксана Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 1. — С. 15—22.
3. Сенченко О. Актуальні аспекти книги як атрибута "м'якої сили" у глобальному історичному просторі / Оксана Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 2. — С. 17—25.
4. Сенченко О. Застосування "м'якої сили" книги проти англійського народу в ХІХ столітті / Оксана Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 3. — С. 31—35.
5. Сенченко О. "М'яка сила" книги у гібридній війні Росії проти України / Оксана Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 4. — С. 31—36.
6. Чесноков С. Роль негосударственных "мозговых центров" в процессе принятия решений военно-политическим руководством США в области обороны и безопасности / С. Чесноков // Зарубежное военное обозрение. — 2007. — № 5. — С. 2—6.
7. Сенченко М. Мозкові центри країн світу / М. І. Сенченко, О. М. Сенченко, В. Г. Гастинщиков. — Київ : Персонал, 2016. — 278 с.
8. Лиддел Гарт Б. Стратегия непрямых действий / Бэзил Лиддел Гарт. — Москва : Астрель ; Владимир : ВКТ, 2012. — С. 476—478.

9. Liddel H. B. Strategy the indirect approach / B. Hart Liddel. — Mode of access: http://militera.lib.ru/science/liddel_hart1/index.html. — Title from the screen.
10. Бернацкая А. А. Лингвистика информационно-психологической войны : монография. Книга I / А. А. Бернацкая, И. В. Евсеева, А. В. Колмогорова [и др.]; под ред. проф. А. П. Сквородникова. — Красноярск : Сиб. федер. унт, 2017. — 340 с.
11. Чобит Д. Макуха, або Штрихи до політичного портрета "Блоку Юлії Тимошенко" / Д. Чобит. — Броди : Просвіта, 2008. — 350 с.
12. Попов Д. Оранжевая принцесса. Загадка Юлии Тимошенко / Д. Попов, И. Мильштейн. — Москва : Издательство Ольги Морозовой, 2006. — 400 с.
13. Браун Д. Код да Винчи / Ден Браун. — Москва : ООО "Издательство АСТ", 2005. — 542 с.
14. Szafranski R. Theory of information warfare: preparing for 2020 / R. Szafranski // Official Site of Airpower Journal. — Mode of access: http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/apj/apj95/spr95_files/szfran.htm. — Title from the screen.
15. Браун Д. Первый Меролинг / Ден Браун. — Санкт-Петербург : Фениксчер-пресс, 2005. — 512 с.
16. Сондерс Ф. С. ЦРУ и мир искусств: культурный фронт холодной войны / Ф. С. Сондерс ; пер. с англ. под рук. Е. Логинова и А. Верченкова; редактор перевода В. Крашенинникова. — Москва : Институт внешнеполитических исследований и инициатив, Кучково поле, 2013. — 416 с.
17. Сенченко О. "М'яка сила" книги в роки "холодної війни" / Оксана Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 5. — С. 30—38.

Oksana Senchenko **The "soft power" of the books**

The article is devoted to the problem of the formation of a new direction in modern book science related to the study of the socio-communicative aspects of the "soft power" of a book; the study of the book as a tool of organizational warfare, a means of improving the country's image and improving public policy in the book industry to counter the destructive trends of modern society. The relevance of the study is determined by the increasing role of technologies and tools of "soft power" in the contemporary foreign and domestic policies of the countries of the world in the context of total informatization and information-psychological impact on the world's and national elites.

The etymology of the concepts of "soft power", "indirect action strategy", as well as the essential characteristics of the "soft power" of the book, in particular binary, in which, on the one hand, the "soft power" of the book serves as a tool for creating destructive trends, and on the other — a means of counteracting these processes.

The analysis of the "soft power" of the books revealed that they were involved in the implementation of discrediting and glorification strategies, as illustrated by specific examples.

The aspects of using the "soft power" of the book as a consonant weapon in information and network wars are investigated. It is noted that the use of the book as a tool of "soft power" in the organizational wars actualizes the problem of correlation of the books, the media and communication in the context of the spreading the concept of decline of the printed book and book publishing.

It has been found that the purpose of the organizational war is to block people's access to verified and truthful information. For this purpose, the following methods are used: 1) financing the preparation and printing of books on special order; 2) withdrawal of books from circulation; 3) selective silence; 4) misinformation; 5) stereotypes; 6) interpretation.

In summary, the main tools of soft power in intercultural communication are: soft power of the book; censorship as a counter to the "soft power" of a book; image of the country and political actors; comprehensive information and communication policy.

Keywords: *soft power, book, country image, power elite, organizational war, information war, foreign policy, technology of influence, book industry*

References

1. Nye J. (2010). The future of American power: dominance and decline in perspective. *Foreign affairs*, 89 (6), pp. 2—12.
2. Senchenko O. (2018). Книга як instrument informacijnih vijn XX stolittya. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 1, pp. 15—22.
3. Senchenko O. (2018). Aktualni aspekti knigi yak atributa "m'yakoyi sili" u globalnomu istorichnomu prostori. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 2, pp. 17—25.
4. Senchenko O. (2018). Zastosuvannya "m'yakoyi sili" knigi proti anglijskogo narodu v XIX stolitti. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 3, pp. 31—35.
5. Senchenko O. (2018). "M'yaka sila" knigi u gibridnij vijn Rosiyi proti Ukrayini. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 4, pp. 31—36.
6. Chesnokov S. (2007). Rol negosudarstvennyh "mozgovyh centrov" v processe prinyatiya reshenij voenno-politicheskim rukovodstvom SSHA v oblasti oborony i bezopasnosti. *Zarubezhnoe voennoe obozrenie*, 5, pp. 2—6.
7. Senchenko M. I., Senchenko O. M., Gastinshikov V. G. (2016). Mozkovi centri krayin svitu. Kiyiv: Personal.
8. Liddel Gart B. (2012). Strategiya nepryamyh dejstvij. Moskva: Astrel ; Vladimir: VKT.
9. Liddel H. B. (2019). Strategy the indirect approachdel. Available at: http://militera.lib.ru/science/liddel_hart1/index.html.
10. Bernackaya A. A., Evseeva I. V., Kolmogorova A. V. [i dr.], (2017). Lingvistika informacionno-psihologicheskoy vojny. Kniga I. Krasnoyarsk: Sib. feder. unt.
11. Chobit D. (2008). Makuha, abo Shtrihi do politichnogo portreta "Blokua Yuliyi Timoshenko". Brodi: Prosvita.
12. Popov D., Milshtejn I. (2006). Oranzhevaya princessa. Zagadka Yulii Timoshenko. Moskva: Izdatelstvo Olgi Morozovoj.
13. Braun D. (2005). Kod da Vinchi. Moskva: ООО "Izdatelstvo AST".
14. Szafranski R. (2019). Theory of information warfare: preparing for 2020. *Official Site of "Airpower Journal"*. Available at: http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/apj/apj95/spr95_files/szfran.htm.
15. Braun D. (2005). Perviy Meroving. Sankt-Peterburg: Fenikscher-press.
16. Sonders F. S. (2013). CRU i mir iskusstv: kulturnyj front holodnoj vojny. Moskva: Institut vneshnepoliticheskikh issledovanij i iniciativ, Kuchkovo pole.
17. Senchenko O. (2018). "M'yaka sila" knigi v roki "holodnoyi vijn". *Visnik Knizhkovoyi palati*, 5, pp. 30—38.

Надійшла до редакції 20 вересня 2019 року